

ÆSTETIK CONTRA TEATER

HEIBERG — HOSTRUP

AF

ROBERT NEHENDAM.

Før J. L. HEIBERG i 1849 blev Ene­direktør for Det kgl. Teater, havde den unge cand. theol. C. HOSTRUP faaet opført „Intrigerne“, „Genboerne“, „En Spurv i Tranedans“ og „Eventyr paa Fodrejsen“. Det var JONAS COLLIN, som med sædvanlig Forstaaelse af det, der groede, havde brudt Vejen for ham. Med sine 30 Aar var Hostrup den heldigste blandt Landets yngre Dramatikere. Gennem ham blev Repertoiret beriget med hjemlige Skuespil, hvis Liv paa Scenen syntes varigt. Hans dramatiske Opbygningsevne var parret med sikker Personkarakteristik, Lune og Elskværdighed. Den akademiske Ungdom flokkedes omkring ham, og den gamle ADAM OEHLENSCHLÄGER skrev til sin Datter: „Hostrup er virkelig en Komødiedigter med en frisk, munter Aand“¹.

Man skulde nu tro, at den nye Teaterdirektør maatte betragte det som en stor Fordel for sit fremtidige Virke at have nogle Komedier paa Repertoiret, der altid samlede Publikum og gav Skuespillerne lønnende Opgaver. Men saadan ræsonnerede Heiberg ikke. Han var mere Æstetiker end Teaterleder. Med ét Slag fjernede han baade „Genboerne“, „Intrigerne“ og „En Spurv i Tranedans“ fra Spilleplanen. Da Hostrup spurgte om Grunden, svarede han aabent, „at ingen af de nævnte Stykker mere vilde komme frem paa Det kgl. Teater, hvortil de som Studenterkomedier efter hans Mening aldrig burde have faaet Adgang“². Det var ren Besked. En lignende Skæbne ventede Hostrups senere Sangspil „Familietvist“ og „Feriegæsterne“³.

¹ Oehenschläger: Erindringer IV, 1851, pag. 288.

² C. Hostrup: Erindringer I, 1891, pag. 214. Meddelelsen maa være sket mundtligt, da Prot. over udg. Skrivelser fra Teaterdirektøren (RA) intet indeholder derom.

³ Anf. Skr. pag. 313.

Derimod tillod Heiberg fortsatte Opførelser af „Eventyr paa Fodrejsen“, da Stykket ikke forud var spillet af Amatører. Med Kendskab til Heibergs Psyke har Eftertiden Ret til at mene, at hans Afgørelse i dette Tilfælde ogsaa var betinget af, at hans Frue heri havde en af sine kære Roller, den jyske Johanne, som hun spillede henrivende naivt, omend med daarlig Dialekt. I Hostrups udelukkede Komedier optraadte hun derimod ikke. Hendes Gemal tænkte altid paa Placeringen af hende, naar han forhandlede om nye Skuespil; saaledes foreslog han Hostrup at gøre Taterkvinden i „Tordenvej“ til en Hovedrolle, men da Forfatteren nægtede at forandre sit Stykke, vilde Fruen ikke spille deri.¹

Heibergs drakoniske Bestemmelse betød et stort Tab for Hostrup, men ærgrede især hans Ven KRISTIAN MANTZIUS, der ved Hjælp af Hostrups Muse havde skabt to af vor Scenes ypperste Skikkelser, Løjtnant v. Buddinge og Skræddersvenden Peter Ravn. Men end ikke Bevidstheden herom kunde ændre Teaterdirektørens Afgørelse. Heiberg fik nu en Uven i Mantzius, som blev et let Bytte for den kommende Høedt-Wiehe'ske Opposition mod Heibergs Styre, hvad Mantzius' anonyme Pjece „J. L. Heiberg og Det kgl. Theater“ (1855) er et talende Vidnesbyrd om. Ved at opføre Hostrups nye Sangspil „Soldaterløjer“ brød Heiberg iøvrigt selv den Regel, han havde opstillet; den lille Farce var nemlig ogsaa forud spillet af Dilettanter og tilmed i kunstnerisk Henseende ringere end de Komedier, han havde fjernet.

Ca. 25 Aar forud havde Heiberg været ude for en lignende bornert Kritik. Det var, da Rahbek modsatte sig Vaudevillernes Opførelse. Baade „Aprilsnarrene“ og „Recensenten og Dyret“ forekom den gamle Oplysningsmand aldeles uværdige paa en Nationalscene². Nu gentog Histor en sig. Hostrup gav ikke Heiberg Lejlighed til at forsvare sit Standpunkt, og der opstod ingen litterær Strid, men Forholdet mellem dem blev køligt; iøvrigt havde Hostrup den Tilfredsstillelse snart at faa de udviste Komedier opført paa Casino i Amaliegade, hvor ogsaa hans nye Skuespil „Mester og Lærling“ havde Premiére (1852). I 1855 forlod han Hovedstaden for at blive Præst i Jylland, og da han samtidig ophørte med at skrive for Scenen, fik han sin tiaarige Teatervirken paa Afstand. Han overlod Mantzius at varetage de fælles Interesser – allerede tidligere havde han skrevet

¹ Anf. Skr. pag. 226.

² Jfr. Af Jonas Collins Papirer, 1871, pag. 73; 84.

til ham „„Genboerne““ tilhører i Grunden Dig mere end mig“¹ – og en Skuespiller, hvis Evne i højere Grad var kongenial med hans Muse, fandt han aldrig. Mantzius levendegjorde i alt fjorten Hostrup'ske Figurer, og nogle af dem (Birkedommer Krans, Løjtnant v. Buddinge) videreførte OLAF POULSEN helt ned til sin Afgang i 1917.

Thi næppe var Heibergs syvaarige Magtperiode afsluttet, før de Hostrup'ske Komedier vendte tilbage til Glæde for Publikum og til Gavn for Skuespillerne og Teatret. Nu var det Heibergs Tur til at ærgre sig. Hans Behandling af dem dannede i Grunden Indledningen til hans Fald som Teaterdirektør og var et stadigt tilbagevendende Angrebepunkt. Da han var død, udkom Hostrups Samlede Skrifter, og i den Anledning skrev ERIK BØGH et Par Kroniker i „Folkets Avis“², hvori han drog en Sammenligning mellem de to Dramatikere. Han kaldte Heiberg Nationalscenens første og Hostrup dens sidste Vaudevilledigter. Uden at gøre noget Forsøg paa at forringe Heibergs store Indsats hævdede han, at Heiberg havde gjort sine Studier paa Scenen og i Litteraturen, medens „det danske Folkeliv var et Skatkammer, hvortil han ikke havde Nøglen“. Men Nutiden krævede det „fotografiske Portræt“. Og dette var, mente Bøgh, netop Hostrups store Fortrin. Der optræder i hans Komedier „næsten ikke een Person, som man ikke tror at have kendt engang – uden at man kan sige hvor – kun saa meget ved man med Vished, at det maa have været herhjemme, thi de er saa danske, at de ikke vilde kunne leve, end sige være fødte, i noget andet Land“. Medens Heibergs Figurer, for Eks. Snedkersvenden i „Aprilsnarrene“, talte i en Art Brevstil, benyttede Hostrup det nuancerede Talesprog, der karakteriserer og levendegør. Og idet Bøgh beundrede Heibergs musikalske Begavelse og Evne til at finde og udnytte de rette Melodier³, gav han Hostrup Prisen som Visedigter, fordi han „tog Ordet lige ud af Munden paa Folket“. Det forekom ham derfor, at Hostrups Sangtekster ejede Fortrin, som Heibergs musikalske Overlegenhed ikke kunde opveje. Medens Heibergs Kunst førte til Duftvaudevillernes Blodløshed, bragte Hostrup Folkelivet og Folkesproget ind i Sangspillet. Læserne af Kronikerne mærkede, at Bøgh i sin egen Produktion ikke havde Heiberg, men Hostrup til Forbillede.

Denne Sammenligning irriterede Fru Heiberg og gav hende An-

¹ Originalen til Brevet findes i Teatermuseet.

² 1.-2. Decbr. 1865. Senere udgivet i „Dit og Dat“.

³ Jfr. Torben Krogh: Heibergs Vaudeviller (i musikalsk Belysning) 1942.

ledning til at skrive en Karakteristik af sin Mands Vaudeviller i Forhold til Hostrups. Hendes Manuskript meddeles her for første Gang¹. Hun ønskede det optaget i Memoireværket „Et Liv genoplevet i Erindringen“, men hendes Ven og Raadgiver A. F. KRIEGER skrev paa Omslaget: „Fragment (Hostrup), der søger en Plads, som ikke er let at finde“. Fragmentet blev da ogsaa udeladt, hvilket var en klog Handling af Krieger og Værkets Udgiver A. D. JØRGENSEN. Saaledes gik det til, at Hostrups Navn ikke blev nævnt i „Et Liv“, hvis to sidste, opsigtsvækkende Bind udkom faa Uger efter hans Død i Efteraaret 1892. Han stod da som en af Landets fredlyste Digtere, og Fru Heibergs Kritik af hans elskede Komædie „Genboerne“ vilde næppe være gaaet stille af. Naar hun paastaar, at Kvinderollerne er „beregneede paa at spilles af Herrer“, er hun paa Vildspor; Rikke og Malle havde Modeller i Livet, og naar Fru SØDRING som Madam Smidt fik Lejlighed til at skabe et Mesterværk af træfsikker, københavnsk Karakteristik, var det, fordi Forfatterens Iagttagelser harmonerede med hendes Talent og Erfaring. Der er i disse Typer ikke den ringeste Beregning i Retning af at benytte noget feminint i komisk Belysning hos mandlige Fremstillere. Men da der ikke dengang fandtes kvindelige Studenter, var Hostrup nødt til at lade Rollerne udføre af Mandfolk. Ved Udeladelsen af Fragmentet slap A. D. Jørgensen for at faa føjet et Angreb fra Erik Bøgh til de mange andre, han maatte besvare. Bøgh havde ikke svært ved at sætte sine Modstandere i ironisk Belysning, og i dette Tilfælde vilde Opgaven tilmed have været let, da Heiberg samtidig med Afvisningen af Hostrups Komædier gav rigelig Plads for saadanne Duftvaudeviller som „Slægtningerne“, „En Søndag paa Amager“ og „Abekatten“; hans Frues Forfatterskab til de to sidste var fra 1890 ikke længere nogen Hemmelighed. Men hvad Heiberg havde valgt at spille i Stedet for Hostrups Komædier, kom hun klogeligt ikke ind paa; hun holdt sig til æstetiske Betragtninger og paakaldte Hjælp fra sin Ven Biskop MARTENSEN:

„I Mai 1848 gik Hostrups „Eventyr paa Fodreisen“ første Gang. Jeg spillede heri den lille jyske Johannes Rolle. Dette Stykke er utvivlsomt Hostrups bedste dramatiske Arbeide; det blev skrevet for det kongelige Theater, ikke som de tidligere af hans Comedier, for en lystig, halvt privat Studenterkreds, hvor Forfatteren maatte afpasse

¹ Orig. findes i det Heibergske Arkiv i RA. Jvfr. „Et Liv“, IV. Udg. IV, pag. 153.

sit Stykke efter de Kræfter, han raadede over imellem de unge Studerende, hvis private Eiendommeligheder ofte bleve benyttede til Moro for dem selv og Andre, hvis Tyvesprog fra deres lystige Samlag ofte var indflettet i Dialogen, og her gjorde sin Virkning, medens det hos de Uindviede ikke kunde frembringe den Virkning, hvortil det sigtede, da man ikke kjendte Oprindelsen og Betydningen deraf. Damerollerne i disse Stykker vare beregnede paa, at de spilledes af Herrer; mangen en Replik og Situation var kommen ind i Stykket med Hensyn paa denne Forklædning og gjorde paa Grund af denne sin comiske, ofte groteske Virkning paa Tilhørerne. Disse Comedier vare altsaa fra Fødselen af henviste til den Kreds, for hvilken de vare skrevne, og hvor det kunstneriske, som findes i dem, var aldeles tilstrækkeligt for det Publikum, som kom netop for at more sig over dette halvt private, halvt offentlige Dobbeltspil; det Piquante var netop at faa Lov til at titte bag disse Studentercoulisser, at se sin Mand, sin Søn, sin Broder paa Brædderne, som i Dagligstuen, fortroligt skjemtende med Venner og Bekjendte over Lamperækken, uden at Dommen over deres Præstationer var et Livsspørgsmaal for dem. Det var en selskabelig Leg i det Store, og Tilskuerne morede sig kosteligt, idet de selv vare med i Legen. Nu er det desværre saa, at meget Faa forstaa at trække en Grænselinie, at gjøre den rette Forskjel mellem en saadan Leg og en virkelig Kunstpræstation. For de Fleste er det Hip som Hap, og de indse ikke, at hvad der her har sin Kraft, fordi det er en Spøg, taber denne, hvor Alt skal være fuld Alvor, og at denne Spøg overført paa en virkelig Scene faar noget Plat og Raat, der ikke kan taales i den virkelige Kunst. Ikke faa Studenter ere af deres Studenterpræstationer blevne forførte til at betræde den virkelige Scene, og det har da viist sig, at hvad der hist gjorde Lykke, ingenlunde forslog her. Ved en Aften at sidde i Parquettet paa det kongelige Theater, hvor en forhenværende Studenter-skuespiller udførte en comisk Rolle, blev Forskjellen mellem hist og her mig ret tydelig. I en burlesk Situation kunde samme unge Talent ikke selv bare sig for at lee, saa megen Umage han end gjorde sig for at betvinge sin Latter. En Herre, der sad bag mig, udbrød da indigneret: „Det er uforskammet mod Publikum, at en Skuespiller leer med, hvilket jo ophæver al Illusion“, og en tilrettevisende Hyssen hørtes. Jeg tænkte ved mig selv: Ja, min Ven, *hist* vilde hele Huset have skoggerleet med dig, *her* bliver din Latter mødt med Hyssen; mon du nu heraf lærer Forskjellen mellem *Hist* og *Her*? Men som det gaar med Spillet, saaledes ogsaa med Stykket hos den, der veed

at skjelne mellem Spøg og Alvor. Men vil man sige: Alverden har jo leet i det kongelige Theater over Hostrups Stykker, fundet dem fortræffelige, ja enkelte Kritikere have sat dem over vore første dramatiske Digterværker. Ja, jeg har hørt og seet det, men det maa vist have følgende Grund. Studentercomediernes Eiendommelighed er, at de ere private, Publikum har ligesom digtet dem med; Personerne ere virkelige Personer, hentede fra denne eller hin Gade, fra dette eller hint Conditori, fra det eller hint Clubbal, de ere altsaa virkelige Personer, som man ikke behøver at søge længe om. De fleste Tilskuere føle sig som hjemme, hos Peer og Hans, hos Bine og Trine, og de ere henrykte over, at disse kunne bruges til Hovedroller i en Comedie, og derved løftede op over deres egen Tilværelse. Man leer over det *Virkelige*, men ikke over det *Sande*; men disse to Ting ere høist forskjellige¹. Det Virkelige trænger ikke til Kunst, det Sande derimod behøver at gjenemtrænges af Kunst for at blive Virkelighed. Man leer ad det rent Virkelige, men det Sande leer man først over, naar Kunsten træder i dets Tjeneste. Men de allerfleste Tilskuere og Kritikere leve i den Indbildning, at de ønske Kunst; nei ingenlunde, de ønske Virkelighed fremfor Alt. Heraf følger imidlertid ikke, at *virkelig Kunst* intet Indtryk kan gjøre paa dem, oh nei, de kunne ypperligt henrives af det Sande, thi dette har en Magt i sig selv, som overvinder Alle, men de vide kun ikke at gjøre Rede for, hvori Forskjellen bestaar; de have i det Hoieste en Følelse af, at det er to forskjellige Verdener, mellem hvilke de bevæge sig. De kunne godt paa en Gang henrives af en Erik Bøgh og en Bellman, men de vide ikke, at hos den Første nyde de den raa Drue, hos den Sidste den ædle afgjærede Vin; den Første kan undertiden underholde, den Sidste løfter Sjælen op i en hoiere Stemning; af den Første leer man kun, af den Sidste leer man gennem Taarer. Latteren hos den Første faar Ende, Latteren hos den Sidste er uendelig; thi den bærer i sig Kraften til en evindelig Fornyse. Mon dette skeer blot ved, at han har hentet sine Figurer ud af Virkeligheden? Nei, Fornyselsens Bad bestaar i, at disse Figurer bæres og løftes af Strengenes Klang paa Apollos Harpe; i Foreningen af det Virkelige og det kunstnerisk Sande ligger det evige Liv i en Digers Frembringelser. Hr. Erik Bøgh har udtalt en Fordring til vore Digttere, som man lægge nøie

¹ Ved Ordet „forskjellige“ staar med Kriegers Haand og med lysere Blæk: „Ikke klart“, hvad der formentlig gælder Linierne „men ikke om det Sande . . . i dets Tjeneste“.

Mærke til, thi den er yderst characteristisk. Han fordrer Photographiens Nøiagtighed, en Fordring, han er henrykt over at finde opfyldt i Hostrups Comedier. I den *photographiske* Nøiagtighed i et Digterværk søger denne Folkedigter Poesiens Ideal. Hvorledes mon det var gaaet Bellman, om hans Figurer fra Danseboden paa „Grönalund“, de Berusede med de Ædru, Skøgerne med de blodige Slagsmaal, af hans Haand vare blevne fremstillede photographisk, i Stedet for, at han lader dette Selskab synge om Tritoner, Neptuner og Venus' hele Stat? Mon disse Billeder havde gjennemtrængt hele Norden, hvis deres Værd væsentligt havde været photographisk? Nei, en virkelig Digter synker ikke ned til Photographien, lige saa lidt som en virkelig Maler nogensinde vil gjøre det; thi fra det Øieblik ophørte det Digteriske i dem, og det gjaldt kun at være en meer eller mindre talentfuld Copist efter Virkeligheden; om Inspiration kunde der da ikke længere være Tale.

Et Stykke som Hostrups „Gjenboerne“ morer unegteligt ved sin Virkelighed, idet man sættes ind i den Illusion, at man selv er kommet i Selskab med Kobbersmedefamilien og befinder sig i deres Dagligstue; for en enkelt Gangs Skyld kan det jo mere En at titte ind bag disse lumre Vægge, men man er dog meget tilfreds med atter at slippe ud i lidt friskere Luft end den Transtøvleluft¹, der her paa-trænger sig Ens Phantasi. Bellman lukker Skodder og Vinduer op og ser ud mod Stjernerne, men dette Middel mod en lummer Luft er her forsømt, med andre Ord, det Digteriske mangler, det er kun Virkelighed, vi skue.

I Modsætning hertil staar Hostrups „Eventyr paa Fodreisen“. Hvilken Sommerluft strømmer En imøde ved de to unge Menneskers første Indtrædelse! Allerede paa dette Punkt viser sig den kunstneriske Behandling, idet Skriverhans og Morten som en kvalm Sumpdamp ere skikkede forud for denne friske Luftning, som den kjække Ungdom fører med sig. Det hele kunstnerisk afrundede Stykke efterlader et høist poetisk Indtryk. Det er et virkeligt Sangspil, som Forfatteren kalder det. Det Musikalske slynger sig lyrisk skjønt ind i Prosaen; det kunde ikke undværes, hvilket er Tegnet paa, at det ikke som i saa mange Vaudeviller – paa Heibergs nær – er indlagte Sange, men at Stykket har musikalske Elementer i sig, der maa udfyldes, og de

¹ Udtryk fra „Dagbladet“ mod Bondevennerne. Man mærker, at Fru Heiberg nylig har læst C. K. F. Molbechs Art. „Om at rydde Poesien afveien“ i Dagbl. 26. Febr. 1867.

udfyldes her paa rette Maade og paa rette Sted. Heiberg satte stor Pris paa dette Stykke og glædede sig over Litteraturens Berigelse med dette Arbeide. Vil man nu sige, at *disse* Hostrupske Figurer ere mindre sande, mindre hentede ud af Livet, fordi de paa een Gang ere *virkelige* og tillige i kunstnerisk Forstand sande? Det lader sig dog vel ikke paastaa. Hr. Bøgh, der gjerne paa en Gang hos os vilde være, hvad Bellman har været i Sverrig og Aristophanes i Grækenland, har fundet sig oplagt til at ytre, at Heibergs Vaudeville-Figurer ikke vare danske, fordi de ikke som Hostrups – her kan dog vel kun være tænkt paa Studentercomedierne – vare hentede dybt nok nede i Almuen. Borgere som de, der fremstilles i „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“, mener han findes ikke mere i vort Samfund; Livet i de smaa Kjøbstæder svarer ikke mere til dette Billede, siger han, og heri har han fuldkommen Ret, men de *svarede* 1825 virkelig hertil; ellers vilde man vel ikke have gjenkjendt sig selv i dem, da de første Gang under uhyre Jubel bleve sete fra Scenen. Sagen er denne: 1848 forvandlede med eet Slag vore Spidsborgeres ydre som indre Væsen; Folket blev som ved et Trylleslag løftet høiere op, saa at den Forfatter, der 30 Aar efter vilde bruge de samme Skikkelser, som Heiberg havde benyttet, nødvendig maatte fremkomme med helt andre Figurer. At Hostrup har hentet sine nogle Maal lavere i Samfundet beviser dog ikke, at kun det lavere Maal er sandt, men det lidt høiere falsk. Disse ere lige saa danske som hine. De Holbergske Figurer ere dog vel og danske, skulde man tro, uagtet det er andre Hr. Sørensen end Heibergs eller Hostrups. Naar Hr. Bøgh mener, at Heibergs Vaudeviller ere mindre nationale, fordi en af dem spilles i Dyrehaven, en anden i Charlottenlund, en tredie i Rosenborg Have og atter andre paa Gaden, da maa en saadan Mening anses som Noget, der slet ingen Mening er i. Han mener og, at de kvindelige Figurer i Heibergs Vaudeviller ere udenlandske Damer, og ikke danske. Sophie i „Nei“ ikke en dansk Pige, fordi hun staar i en Kjærlighedsforstaaelse med sin Onkels Logerende! Det er jo paa en Maade ganske rørende, at Hr. Bøgh lever i en saadan Uskyldighedstilstand, at han ikke kjender denne Side af det kjøbenhavnske Liv, ikke veed, i hvilken Grad denne Trafik med at have unge Logerende ofte er ligefrem beregnet paa at skaffe de unge Døtre Kjæresten, som de kunne være tjente med. Og skjønt jeg nødigt vil henføre Sophie til de unge Piger, der lægge an paa Sligt, er det ganske vist, at hvad hun her foretager sig, skeer i hundrede kjøbenhavnske Huse. Heiberg har ofte med en vis Vemod klaget over, at det, som han selv ansaae som det væsent-

ligste Element i hans Vaudeviller, det som især adskiller dem fra de franske Vaudeviller og de fleste danske Efterligninger af hans, aldrig ret er fattet af Publikum og ofte forhutlet af Skuespillerne, nemlig det lyrisk-musikalske Element i disse¹. Sange f. Ex. som dem, som Viva, Keiser synges i „Recensenten og Dyret“, som dem, der ere spredte næsten i alle hans Vaudeviller, hvor Situationen hæver sig op til den lyrisk-musikalske Høide, hvor mange ane vel, at det var den Basis, hvorpaa de burlesk-comiske Figurer først viste sig i deres Styrke? For at Lyset kan virke, maa der være en Baggrund, hvorfra Forgrunden kan springe frem; denne fint nuancerede Baggrund har – ja jeg vover at sige det, kun Heibergs Vaudeviller, og derfor kan de aldrig, lige saa lidt som de Bellmanske Sange, til Trods for de spidsborgerlige Figurer, som findes hos begge, synke ned i Plathedens Trivialitet. Enhver som har Øre, Øie, Sans herfor, vil ogsaa have lagt Mærke til, at disse lyriske Sange netop ere dem, paa hvis Form der er anvendt den største Omhu. Det er alle lyriske Digte, der endog klinge uden Melodiens Hjælp. Hostrup har villet efterligne dette, men her viser sig netop Forskjellen. Naar Hostrup endog i sit bedste Arbeide, „Eventyr paa Fodreisen“, paa det meest lyriske Punkt lader sin Elsker udbrude²:

De har jo sagt, at saa deiligt
netop der er nu ved Stranden,
hvis det da er Dem beleiligt
gaa vi derved med hinanden.

og senere, hvor de Elskende mødes³:

Nei Laura Ordet trænger
dybt fra mit Bryst
ja dybt fra mit Bryst o. s. v.

da er dette Vers, som unegteligt kunde skrives af den, der ikke havde en poetisk Blodsdraabe i sig. Paa disse Punkter viser Hostrups Indskrænkning sig; det er det heldige Valg af Melodien og ene dette, der løfter Ordene op, saa de klinge som Poesi. Den, der ikke har Sans til at opfatte det lyriske Element i Heibergs Vaudeviller, kan

¹ Jvfr. Torben Krogh: Heibergs Vaudeviller. 1942.

² 2. Akt, Scene 11.

³ 3. Akt, Scene 8. Citatet er ikke korrekt. Verset lyder: O Laura, Ordet trænger dybt fra mit Sind saa dybt fra mit Sind o. s. v.

slet ikke opfatte dem. Dog – lad Heibergs Vaudeviller tale for sig selv, indtil der kommer En og taler for dem, der har Kjærlighed til dem, der har Forstaaelsen af dem, som jeg, men tillige har, hvad jeg savner, Evnen til at gjøre Forstaaelsen af dem klar for Andre.

„Eventyr paa Fodreisen“ er, som sagt, af Hostrups hidtil værende dramatiske Arbejder det fuldendteste; de Stykker, han senere har skrevet, have store Fortrin, men tillige saa store Mangler, at enhver ny Fremdragen af dem kun vil være kortvarig¹.

De Aftener, hvor jeg spillede i Eventyret paa Fodreisen, henregner jeg til nogle af mine gladeste. Stykkets Duft – om jeg tør bruge dette i Ban[d] lyste Udtryk² – virkede paa mig som en Skovtur i deilig Veir iblandt gode Venner. At min Rolle heri var af de mindre, forhøiede min Nydelse; thi naar man, som saa ofte, altfor ofte, var min Lod, maa spille de saakaldte Hovedroller, paa hvilke hele Stykket hviler, da nyder man i mindre Roller dobbelt sin Frihed, idet man lettes ved Tanken, at hele Ansaret ikke hviler paa Ens Skuldre. Man overlader sig til Nydelsen af sit Spil og Stykkets Skjønhed, idet der her ikke fordres af os, hvad der tit overskrider vore Kræfter. Hvilken Lystighed var der indbyrdes imellem os paa saadanne Aftener! Vor Lystighed fra Coulissen bragte vi med paa Scenen, og jeg tør sige, at Stykkets Udførelse ikke vandt Lidt derved. Skuespilleren føler ofte bedst, om Digterværket har et endeligt eller et uendeligt Liv i sig. Hvor Endeligheden hersker, der trættes, der mattes han selv og hans Interesse hurtigt, og Arbeidet bliver et Slid, byrdefuldere for hver Gang, det skal gjentages, thi Intet løfter Aanden, der altsaa maa forceres frem. Hvor derimod Poesiens uendelige Magt er tilstede, der løfter den os op, selv naar vor Aand er mat og sløv. Hvad tilveiebringer denne Sommerstemning i „Eventyr paa Fodreisen“? Sandelig ikke de stereotype photographiske Billeder med denne endelige Fuldenndhed, som aldrig kunne findes i et Digterværk, hvor den hele poetiske Stemning er Opgaven; en Digter løftes for høit til at befatte sig med alt det Minutieuse, han vil *Totalindtrykket*, intet Mere og intet Mindre. Et Sangspil, løftet af det musikalske Element, forsmaar denne prikkede Udførelse; det overlades til det egentlige Characterstykke, hvor al slig photographisk Udførelse kan høre hjemme, og selv her forsmaar de store Aander det, thi de trænge ikke hertil.

¹ Fru Heiberg fik ikke Ret i denne Profeti.

² Betegnelsen „Duftvaudeviller“ anvendtes ²⁴ 1853 af J. Voltelen i „Fædrelandet“ og brugtes i haanende Betydning.

Shakespeare er dog vel Charactermaler, skulde man tro, men han er for stor en Digter til kun at søge Charactertegning i alt dette Smaa. I faa store, af Sjælens Dyb hentede Træk, indførte i en gribende, betagende Situation, indførte han sine Characterer, der ere saa langt fra Photographien som Himlen fra Jorden. Men den Tid er vel ikke fjern, da vore Photographkritikere ville bevise klart som Solen, at Shakespeare er en forældet Digter, efterdi han ligesaa lidt som andre udødelige Digtere har fordybet sig i den photographiske Udmaling af de Individier, som bære Digterværkerne. Og nu de store Malere! Hvad skal der blive af dem og deres Stræben, naar dette Raisonnement vinder Indgang? Dog I lykkelige Digtere, lykkelige Malere, naar man i bundløs Træthed har betragtet Photographier i alle Retninger tilstrækkeligt, da staar Eders Værker der og ville afløse Prosaens Virkelighed med deres guddommelige Poesis Sandhed, som man da atter vil gribe med en Hungrigs hele Begjærlighed og Trang, og I ville atter fremstaa i fornyet Ungdom.

Det er et Kjendetegn paa alt Stort og Herligt, hvor mange Fornyelser det bærer Kraften i sig til at opleve; man kan vist sige, at jo oftere det kan taale at ihjelslaas for atter at leve op paany, des større Vidnesbyrd er der givet for, at dets Liv har havt sin fulde Berettigelse, og at dette Liv bestandigt vender tilbage med fornyet Autoritet. De første Digterværker have i Tidernes Løb *mange Opstandelser*, og hver Gang vende de styrkede tilbage til Livet. Jeg ser det, jeg føler det, denne Tid har Trang, maaske med Rette, til det minutieuse, psykologiske Sjælemaleri. Den vil faa sin Trang stillet, idet Værker af denne Art ville fremkomme fra Nord og fra Syd. De bedste af disse ville vække Menneskene til mere Alvor, til mere at skue ind i deres egen Sjæls Dyb; disse Værker ville atter fremkalde en Oversvømmelse af Efterligninger, hvis Dybde vil ligge paa Overfladen, medens de indvendigt ville være hule, som en tom Nøddeskal, der savner al Kjærne, og vil man da lidt efter lidt væmmes over al denne tilsyneladende Kløgt og Dybde, man vil føle sig træt og mat af den trøstesløse Grublen, og man vil længes efter den uskyldige Luftning fra hin Poesiens Verden, der løfter vor Sjæl op over det photographiske Hverdagsliv ind i den ideale Verden, der er et Speil af vor Sjæls Forhaabninger til hin Verden, hvor vore Sjæle sukke efter at lande, naar dette Jordegliv ender. Naar den Længsel kommer, da løftes Poesien paany op paa sin Throne, og de længst forglemte Værker holde atter deres Indtog til Trøst for Menneskenes Trang efter en Idealitet, der en Stund har

været i Landflygtighed, fordi Menneskene troede den unødvendigt og falsk i sine Virkninger.

Da jeg en Aften [i] 1867 netop havde nedskrevet ovenstaaende Bemærkninger, kom min trofaste Ven Biskop MARTENSEN og Hustru for at aflægge mig et Besøg. Jeg var i Tanken endnu fuld af det Nedskrevne, og Talen faldt paa E. Bøghs vrang Bedømmelse af Heibergs Vaudeviller. Med sin sædvanlige Aandsklarhed udtalte Martensen sin Mening om det Forkerte i denne Anmeldelse. Jeg bad ham nedskrive sin Anskuelse, og han sendte mig Dagen efter følgende Brev, dat. 19.de Marts 1867¹:

De har, kjære Veninde, ønsket, at jeg i Korthed skulde meddele Dem mine Tanker om E. B.s Artikel om Vaudevillen. Jeg vil da knytte det Lidet, jeg har at sige til denne Yttring: „at Nutiden (i dramatiske Værker, der opføres paa Scenen) fordrer et fuldstændigt photographisk Portrait af den Optrædende“.

Denne Yttring forekommer mig aldeles at karakterisere det Upoetiske i Forf.s hele Opfatning. Ingen Maler, Digter eller Skuespiller, der er sand Kunstner, vil inlde sig paa at levere Photographier, men vil stille sig som Opgave paa Virkelighedens Grundlag at frembringe ideale Skabninger. I en Vaudeville ville Photographier ganske særligt være at forkaste, fordi denne Digtart aldeles ikke kan eller lægger an paa gennemførte Characterer, idet en Vaudeville langt mere er et Situations- end et Characterstykket og derfor kun skizzerer Charaktererne. Idet Forf. fordrer, at Vaudevillen skal photographere Personer, der ere hentede fra Folkelivet eller fra Samfundets laveste Classer, opstiller han en Fordring, der ikke blot støder mod Vaudevillens, men mod al Poesies Væsen. Hvad Interesse kan det dog have at see nogle udannede og simple Personer photographerede paa Skuepladsen? Og hvilken Anledning er der til at forlade den virkelige Verden for at see den i al dens Endelighed og Particularitet copieret og gjentagen paa Skuepladsen? Og bliver det bedre derved, at denne Endelighed bestemmes som national og folkelig? Maa man her ikke anvende Schillers Ord:

„Aber das habt Ihr ja Alles weit besser zu Hause“.

Hvad man derimod ikke har i den virkelige Verden og ikke har i sit Hjem, er Lunet og det Comiske i den Heibergske Vaudeville,

¹ Originalen findes i Fru Heibergs Ark. (RA).

er Foreningen af det Comiske og det Romantiske, er den forunderligt henrivende S sammensmeltning af Poesien og Musiken, hvorved man fra Endelighedens Prosa hentrylles i en ideal Stemnings Uendelighed, fornemmer de frigjørende Virkninger af usynlige Genier, der ere langt høiere end de synlige Personer. Det Individuelle, hvorpaa E. B. lægger saa stor Vægt, bør i en Vaudeville ikke væsentligt søges i de Personer der fremstilles om end disse bør være ikke blot let, men ogsaa skarpt skizzerede Individualiteter. Det vigtigste er, at Stykket i dets Heelhed er en Individualitet d. v. s. en udelelig Eenhed af de poetiske og musicalske Elementer. At enhver af de Heibergske Vaudeviller, som Hele betragtet, er en plastisk-musicalsk Individualitet, er hævet over al Tvivl. Hvorvidt dette gjælder om den Hostrupske Vaudeville, og hvorvidt de ovenomtalte usynlige Genier, der sammenføre, sammenholde og bære det Hele, ogsaa her ere tilstede, maa jeg lade staae hen. Vist er det, at Heiberg aldrig vilde have indladt sig paa i noget af sine Stykker at fremstille *folkelige* Characterer i *E. B.s Mening*. Som alle sande Digtere betragtede Heiberg Poesien som det Grundvæsentlige i et Digtværk, og Alt Andet, ogsaa det Nationale og Folkelige, var ham underordnet Poesiens Formaal.

Der gaar en photographisk Retning igjennem vor Tid. Vor nordiske Kunstscole forlanger, at Malerne skal photographere vore nordiske Egne; og den nynorske Digterscole tilstræber Photographier af de gammelnordiske Helte¹. Men det vil have sit Forblivende ved det, som var fra Poesiens og Kunstens Begyndelse, at Idealet er høiere end Virkeligheden, og at Virkeligheden stræber henimod Idealet; og at det er Poesiens og Kunstens Bestemmelse i sit Tryllespeil at vise os en Formæling af Begge.

De seer, at jeg for min Deel vedbliver at holde fast ved, hvad jeg i Kunsten maa kalde den eneste sande Tro. Jeg føler ikke Lyst til yderligere at beskæftige mig med denne Anmeldelse, hvis egentlige Tendens kun er Middelmædighedens og Ubetydelighedens Selvpøførelse. Derimod har jeg paany følt mig gjenemtrængt af Taknemlighed imod Heiberg for Alt, hvad han har givet os, og mod *Dem*, dyrebare Veninde, for Alt hvad De har givet os i de mange ægte poetiske Skikkelser, De har fremstillet, idet De i Ordets høieste Betydning har samvirket med Digteren, digtende og skabende i hans Aand, det være sig den comiske eller den tragiske Digters. Man kunde

¹ Martensen tænkte her paa Ibsens og Bjørnsøns Ungdomsdramer, f. Eks. „Hærmændene paa Helgeland“.

maaske fristes til, af alle disse Skikkelser at ønske sig virkelige Photographier. Dog vilde dette være feilagtigt; thi kun en Maler, skjøndt her fritagen for at idealisere, vilde levende kunne fremstille, hvad her skulde vises. Og atter – hvad kunde det blotte Billede hjælpe, da Maleren ikke kan gjengive Ordet og den sjælfulde Stemme? Derfor ville vi glæde os over, at vi i vort Indre have kunnet optage et stort, udeleligt Indtryk af det Hele. *Mnemosyne*, som er Musernes Moder, vil selv sørge for, at vi trofast bevare, hvad der hører til det Bedste, vi af hendes Døttre have modtaget.

Deres taknemlige og oprigtigt hengivne

H. L. MARTENSEN“.

Fru Heibergs Dom over „Genboerne“ fremkalder nu kun Smilet. Stykket staaar uanfægtet som et uvisneligt Tidsbillede i vor dramatiske Litteratur. Det lever og fængsler Mennesker den Dag i Dag, hvad enten det spilles af Teatrets fremragende Kunstnere eller af Studenter. Det var Mindeforestillingen i Anledning af Stykkets Hundreedaarsdag i 1944 et Bevis paa. Biskop Martensen veg da ogsaa forsigtigt udenom, da han skulde udtale sig om Hostrups Genius. Han var Kirkens Primas og Hostrup Sognepræst, og fremfor at skrive noget, der ikke kunde holde, lod han Bedømmelsen staa hen og nøjedes med at gennemhegle Erik Bøgh for hans Krav om det „fotografiske Portræt“. Det var Romantiken, der ogsaa her tørnede sammen med Realismen.

For at Heiberg ogsaa i Forholdet til Hostrup kunde ligge uplettet i sin Grav, tog hans Frue ikke i Betænkning at hefte Begrebet „lummer“ ved den skikkelige Kobbersmedefamilies Stue og at udtale sin Tilfredshed med „atter at slippe ud i lidt friskere Luft end den Transtøvleduft, der her paatrænger sig Ens Fantasi“. Det var den formelle, den mindst tiltalende Side af hendes Væsen, som her fik Udtryk, men i Praxis gjorde Etatsraadinden intet Forsøg paa atter at faa Hostrups Komedier fjernet i de syv Aar, hun paa sine ældre Dage var Teatrets Forsteinstruktur. „Genboerne“ trivedes da Side om Side med „Intrigerne“ og „En Spurv i Tranedans“, og hun rakte endog sin magtfuldkomne Haand ud mod Værker af de to Nordmænd Ibsen og Bjørnson, hvis Ungdomsarbejder Heiberg ogsaa havde afvist. Et er Æstetik, praktisk Teater er noget andet. Hvis Heibergs Opfattelse af „Genboerne“ var blevet opretholdt, vilde vor nationale Scene være blevet berøvet FRITZ HULTMANNS Klint, Personifikationen af den Hostrup'ske Student, et Paradigma paa ungdommelig, skyldfri Livsglæde i natur-

lig, indtagende Form. Og hvis Heiberg havde anet den Fremtid, som ventede Ibsen og Bjørnson, havde Samtiden kunnet faa N. P. NIELSEN at se i „Hærmændene paa Helgeland“ og FRU HEIBERG og MICHAEL WIEHE i „Fru Inger til Østråt“. Romantikens store Kunstnere var i saa Tilfælde blevet Banebrydere for Henrik Ibsen paa den danske Skueplads.